

Dr. Mahmut KARAKUŞ

Istanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

ORTAÇAĞ ALIMLAMASINDA İÇERİK VE YÖNTEM SORUNLARI

Çağımız insanının içinde yaşadığı gerek bireysel gerekse toplumsal sorunlar yumağı son derece büyük ve karmaşıktır. Durum böyle iken son yıllarda Ortaçağ gibi günümüzden yüzyıllarca önce başlayıp son bulmuş, dolayısıyla çağımız insanına çok uzak olan bir çağa karşı ilgi oldukça artmıştır. Bu ilginin nedenini araştırmak bir yazınbilimci için ilginç bir uğraştır. Aynı nedenle olacak Umberto Eco günümüz insanının sorunlarını yanıltıcı yorumlarla televizyondan öğrendiğini, Ortaçağ konusunda ise daha sağlıklı bilgileri bulunduğunu vurgular¹. Başka bir deyişle içinde yaşadığımız dünyada olaylarla ilgili yazılı, sözlü ve görüntülü iletişim organlarının kendi süzgeçlerinden geçirdikleri bilgi yağmurunun etkisi altındayız; doğru bildiğimiz bir çok konuda yanlış bilgilendirildiğimiz ayrımına sonradan varmaktayız çoğu kez. Bu nedenle bize yüzyıllarca uzak olan Ortaçağ'ın sorunları konusunda çözüm olmasa da düşünceler üretmek, çağımızın sorunlarına çözüm önerileri getirmekten daha çekici gelmektedir.

Bilindiği gibi çoğu konularda ileri sürülen düşünceler genellikle hep örtüşmez, ama öteden beri bilinen ve sürekli yinelenenler için belleklere yerleşmiş olan düşünceler genellikle kolayca benimsenir. Özellikle üzerinde düşünülen konu zaman açısından günümüze çok uzaksa, söz konusu düşüncenin doğruluğundan neredeyse hiç kuşku duyulmaz, bilimsel gelişmenin temel ilkesi olan, olay ve olgulara eleştirel bir tutumla yaklaşma gerekliliği çoğunlukla gözardı edilir. Bu saptama Ortaçağ ile ilgili görüşler için de geçerlidir. Ancak genellikle gözlenen bir eğilime ko-

1 Bkz. U. Eco : Nachschrift, s. 22.

şut olarak Ortaçağ'ı salt olumsuz, karanlık bir evre olarak görmek yerinde bir yaklaşım olabilir mi?

Ortaçağ çoğu insan için geriliğin, karanlığın, bağınazlığın egemen olduğu bir dönemdir. Ortaçağ'ın sözü edilen karanlığının aydınlanma düşüncesi yardımıyla aşılmış olduğu görüşü ise, sanki böylece tüm kötülüklerin ortadan kalktığı anlamını taşır. Günümüz insanı -çoğu kez- içinde yaşadığı 'aydınlık' çağda dünyaya gelmiş olmasından dolayı Ortaçağ'da egemen olduğuna inandığı olumsuzluklardan, karanlık düşüncelerden arınmış olması gerektiğine inanır. Bu düşüncenin sonucu olarak da günümüzde var olan bütün olumsuzlukları kendi çağımızın bir ürünü değil de, genellikle kötülüklerin vatanı olarak gördüğü Ortaçağ'ın kalıntıları sayma eğilimindedir. Oysa olumlu öğeler yanında kınanan olumsuzluklar da nedenleri günümüzde aranması gereken öğelerdir. Ortaçağ'ın olumsuzlukların kaynağı olarak gösterilmesi, o dönem konusunda önyargıların boyvermesine ortam hazırlayabileceği gibi, çağımızın bütün kötülüklerden arınmış bir evre olarak algılanması da aynı önyargıların günümüz için de oluşmasına katkıda bulunur. Ortaçağ'ı bir 'karabasan', 'karanlık' ve gerilerde kaldığı için 'gerici' bir çağ olarak görmek ve günümüzdeki bütün karanlık öğeleri Ortaçağ virüsünün günümüze dek uzanmış etkisi olduğunu genel bir yargı olarak dile getirmek ne kadar yanlışsa, günümüzdeki tüm usdışı olayları tarihsel gelişimden ve bağlamından soyutlayarak, sadece bugünün koşulları içinde ele almak aynı derecede yanlıştır. Tarihsel gelişim açısından bakıldığında olumlu olsun, olumsuz olsun bugünkü sorun ve olguların çoğunun kaynağının Ortaçağ'da bulunduğu görülecektir. Örneğin kentler, bankacılık vb. daha Ortaçağ'da oluşmaya başlamıştır. Çağdaş bilimin, teknolojinin ve aydınlanma düşüncesinin temelleri de yine Ortaçağ'a dayanmaktadır. Sanat alanında da özellikle yazın, müzik ve mimaride Ortaçağ'ın etkisinin izlerini bulmak pek zor değildir. Özellikle yaşamın her alanında büyük etkisi görülen tek tanrılı dinler bu çağda ortaya çıkmıştır. Yalnızca dinsel törenler ve alışkanlıklarda görülmez inaçların etkisi. Gerek Hıristiyanlık, gerek islâm ya da Musevilik olsun, bütün tek tanrılı dinlerin kalıntıları özellikle dilde görülmektedir. İkinci bir yaşamla ilgili beklentiler, bununla ilgili dile yerleşmiş ve günümüze dek varlıklarını sürdürmüş günah, sevap, vicdan gibi kavramlarla kadın-

lar konusunda toplumdaki pek de içaçıcı olmayan imgeler sözü edilen kaıtlara yalnızca birer örnektir. «[...] Ortaçağ sürekli kendisine başvurmamız gereken çocukluk evremizdir [...]»². Kısacası Ortaçağ günümüzden daha karanlık, ya da daha aydınlık değildir. Her çağın kendine özgü karanlık yanları olduğu gibi, söz konusu evrenin de kendi özel koşullarından kaynaklanan olumlu ve olumsuz yanları vardır. Başka bir deyişle çoğu kez yalnız 'karanlık' diye nitelendirilen Ortaçağ günümüz kadar karanlık, ya da günümüz kadar aydınlıktır.

Günümüzle Ortaçağ arasındaki bu ortak yönler çağımızın Ortaçağ'ın bir uzantısı olduğu görüşünü gündeme getirir; ancak bu, sözü edilen iki çağ arasında var olan farklılıkların gözden kaçırılmasına neden olmamalıdır. Nitekim Hans Robert Jauss özellikle Ortaçağ'ın başkalığını vurgulayarak adı geçen çağ ile günümüz arasında sürekliliğin değil, bir kopukluğun varlığından söz eder³. Ancak birbirine karşıt da olsa söz konusu iki görüş de bakış açısına göre belli oranda doğruluk payı taşır. Çünkü günümüzdeki kültürel varlıkların tümü Ortaçağ'da oluşmadığı gibi, bunların hepsi bugünün ürünü de değildir. Ortaçağ'dan ve daha önceki çağlardan günümüze ulaşmış kültürel kaıtlar, çağdaş uygarlığın ürünleri ile içiçe varlıklarını sürdürürler.

Yaşadığımız çağla Ortaçağ arasında kurulan kimi koşutluklarla birlikte, en azından zamansal açıdan bize bu denli uzak olan bir evreye çağımız insanının son zamanlarda gösterdiği ilgi nereden kaynaklanabilir sorusunu yeniden soruyoruz.

Günümüzde Ortaçağ'a yönelişin nedenleri arasında ürkütücü boyutlara ulaşmış silahlanma yarışı, teknik ve teknolojideki ilerlemeye kuşku ile yaklaşma, altmış yıllarda başlatılan yenileşme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması gibi olgular ve söz konusu olguların çağımız insanını bunalım ortamına sürüklemesi, geleceğe kuşku ile bakmaya yöneltmesi sayılabilir. Bu tür duygular günümüzde bazı insanları 'geçmiş'e sığınmaya, orada olumlu değerler aramaya yöneltebilir. Ancak günümüz insanının Ortaçağ kültürüne eğilmesi ve onunla ilgilenmesindeki birincil amaç, söz

2 a. y., s. 86.

3 Bkz. H. -R. Jauss : *Alterität*, s. 9.

konusu çağın verilerini daha iyi değerlendirerek kendi içinde yaşadığı dünyayı tanımaktır. Başka bir deyişle yabancı olanı tanımaya yönelik çabalar yalnızca tarihsel bilgi edinmek için değil, kendi içinde yaşadığı dünyayı tanıyıp yorumlamak içindir. Ortaçağ'ı tanımak amaç değil araçtır. Geçmişteki çeşitli konu ve söylenlerin güncellik kazanması, diğerlerinin ise güncelliğini yitirmesi, içinde yaşanan çağın sorunları, korku ve umutlarıyla yakından ilgilidir. Başka bir deyişle geçmiş bir çağa eğilmede, özel olarak ona duyulan ilgiden daha çok yaşanan andaki sorunlara çözümler arama kaygısı etken bir rol oynar. 'Neden', 'sonuç' ilişkisi zamansal süreç içinde sanki ters dönmüştür. Birincil olan, içinde yaşanan zamandır artık. «Zaman zaman güncelliğini yitiren, ancak tümüyle yok olmayarak bir alt kültür ögesi biçiminde varlığını sürdüren kültürel kalıtların»⁴ belirli koşullar altında yeniden egemen kültür öğeleri arasında yerlerini almış olmaları da yine günümüz açısından bakıldığında anlaşılabilir. Sözü edilen ilke günümüzde büyük bir ilgi ile karşılandığını söylediğimiz Ortaçağ ve o dönemin kültürel kalıtları için de geçerlidir. Ne zaman üstesinden gelinmesi zor sorunlarla karşılaşılrsa, insanlar belirtilen sorunların çözümünü 'güzel altın çağ'da arama eğilimi içine girerler. Bunun en iyi örneği 19. yüzyılda Almanya'da görülen, sözde 'altın çağ' olan Ortaçağ'daki şövalye döneminin yeniden bulgulanmasıdır. Özellikle Romatizm döneminde karşılaşılan Ortaçağ'ın yeniden canlandırılması çabaları, o günün karmaşık, dolayısıyla bir çok sorunlarla dolu yaşam biçimine bir tepki olarak Ortaçağ'daki sözde her şeyin yerli yerinde olduğu ve kesin sınırlarla birbirinden ayrıldığı tanrısal düzene, başka bir deyişle her şeyin denetlenebilir olduğu bir yaşam biçimine duyulan özlemin sonucu olsa gerek.

Buraya dek söylenenler genel nitelikte saptamalardır. Ancak geçmiş-bugün ilişkisinin, geçmişe bugünü bulgulamak için yaklaşma eğiliminin daha özel bir alana, yazına değişik biçimlerde yansımalarını görmekteyiz. Geçmişteki çeşitli isim ve konular yazın alanında çoğu kez yazarların diledikleri gibi kullanabilecekleri, istedikleri içerikleri yükleyebilecekleri bir araç olarak görülmektedir. Ancak geçmişe bu tür bir yaklaşım ile de geçmişin çağı-

4 B. Thum : Gegenwart als kulturelles Erbe, s. LVIII.

mızda alımlanması anlamına gelmez; burada geçmişteki isim ve konular yalnızca birer maske işlevini görürler; onlardan etki açısından yararlanılır. Geçmişe bu tür bir yaklaşımın çeşitli nedenleri arasında Christoph Hein'in 'Die Ritter der Tafelrunde' adlı oyununda da görülebileceği gibi⁵ özellikle totaliter rejimlerde içinde yaşanılan toplumsal sorunları eleştirirken olayları ve kişileri başka çağlara aktararak denetimden kurtulma kaygıları da sayılabilir. Kültürel kahtların bu tür kullanımlarında geçmişten alınmış isimler istenildiği zaman benzer başka isimlerle değiştirilebilir. Böyle bir durumda yapıt etkisinden bir şey yitirmez, ancak bir şey de kazanmaz.

Geçmişin söylenlerinin zaman zaman yeniden ele alınarak işlenmesinin önemli başka bir nedeni de onların yazınsal değeridir. Örneğin 13. yüzyılda yazılan Wolfram von Eschenbach'ın 'Parzival' adlı yapıtının yazarlar için sürekli konu oluşturmasında yapıtın hem yazınsal niteliğinin hem de işlediği sorunlar açısından zenginliğinin kuşkusuz çok büyük payı vardır. Aynı olgu Gottfried'in 'Tristan' adlı yapıtı için de geçerlidir. Özellikle günümüzde büyük bir ilgi ile karşılanan Kral Artus konulu yapıtlar söyleneleri doğrular niteliktedir. 'Excalibur', 'Camelot' gibi Hollywood'da gişe kaygılarıyla yapılan Artus konulu filmler, kitleler arasında hem ilgi görmüş, hem de Ortaçağ konulu kültür yapıtlarının alımlanması için uygun bir ortam hazırlamıştır. Ayrıca Ortaçağ müziği dinletileri, tiyatro sahnelerinde sergilenen Ortaçağ konulu oyunlar günümüzde oldukça ilgi görmektedir. Kitapçılarda ise U. Eco'nun milyonlarca satan 'Gülün Adı' adlı yapıtı gibi sözü edilen konu ile ilgili bir çok kitap bulmak olasıdır. Ortaçağ'la çok yakından ilgilenmeyenler bile, çeşitli iletişim araçlarıyla, özellikle televizyon aracılığı ile sunulan benzer kültür ürünlerinden paylarına düşeni almış olsalar gerek. Artus söy-

5 Eski Demokratik Almanya'da yaşamış olan Chr. Hein'in, Artus söyleninin önemli kişilerinin yer aldığı üç perdelik oyunu Yuvarlak Masa söylenini konu almaktadır. Çöküş sürecine girmiş bulunan Yuvarlak Masa çevresinde şövalyeler umutsuz bir çırpınıyla çıkış yolu aramaktadırlar. Ancak oyunda kullanılan kavramlar ve yapılan göndermeler Ortaçağ'daki olaylardan çok günümüzdeki sorunları, daha doğrusu yazarın içinde yaşadığı koşulları çağırır. Dolayısıyla yazar malzemesini Ortaçağ'dan seçmiştir gerçi, ancak işlenen sorunlar son derece günceldir.

lenini konu alan 'Excalibur' adlı Amerikan yapımı filmin, 1993 yılı içerisinde 'Star' televizyon kuruluşu tarafından söz konusu söylenin pek tanımadığı ülkemizde bile iki kez yayınlanmış olması bunun en çarpıcı örneğidir.

Kendisine geniş bir izleyici kitlesi yaratmış olan Ortaçağ alımlaması zamanla akademik çevrelerde de yankı bulmuş ve bu alanda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ortaçağ'a yönelişin geçici bir moda mı, yoksa çağımızı anlamamanın ancak geçmişi iyi bilmekten geçeceği düşüncesinden mi kaynaklandığı sorusuna araştırmacılar yanıt bulmaya çalışmaktadır. Tek tek bilim adamlarının bireysel çalışmaları yanında özellikle 1979, 1982 ve 1986 yıllarında Salzburg'da, yine 1979'da Neubrandenburg/Greifswald'da, 1981'de, St. Louis'de, 1983 yılında Berlin, Bad Homburg ve Karlsruhe'de gerçekleştirilen sempozyumlar söz konusu alandaki çalışmalara yeni bir ivme kazandırmıştır. Adı geçen sempozyumlarda Ortaçağ alımlamasının çeşitli yönleri ayrıntılı olarak ele alınarak alımlama tarihi açısından son derece önemli araştırmalar ortaya konmuştur.

Şimdiye dek alımlama kavramından genel olarak söz edildi. Ancak Ortaçağ alımlaması olgusuna bir büyütle bakılacak olursa, bunun son derece çeşitli biçimlerde karşımıza çıktığı ve karmaşık bir nitelik taşıdığı görülecektir. Dolayısıyla Ortaçağ konularının ve kişilerinin çeşitli biçimlerde güncelleştirilmesi anlamına gelen Ortaçağ alımlaması kavramını sınırlamakta, içeriğini daha yakından belirlemede yarar vardır. Özellikle Ortaçağ gibi sıkça sözü edilen ve dolayısıyla sayısız türde güncelleşme olanağı bulunan bir evrenin konularının alımlanması söz konusu ise, sözü edilen belirleme daha bir önem kazanmaktadır.

Alımlama süreci içerisinde bir zaman diliminde Ortaçağ'ın nasıl alımlandığının araştırılması kadar, alımlanmanın kimin tarafından ve neden yapıldığı sorularına verilecek yanıtlar da büyük önem taşımaktadır. Böylece kimin hangi nedenlerle Ortaçağ yapıtlarını, düşünce biçimlerini, davranış ilkelerini alımladığı saptanarak, o anki beklenti çevreni konusunda bir düşünce edinilmiş olur. Niteliğine bakmaksızın geçmişteki konuların her hangi bir biçimde günümüzde yeniden ortaya çıkmasını, işlenmesini, bir dilden bir başka dile aktarılmasını en geniş anlamıyla «alım-

lama» kavramı içinde görmek olasıdır belki, ancak son derece geniş olan söz konusu alımlama kavramının bilimsel yaklaşımlarda pek yarar sağlayıcı nitelikte olmayacağı açıktır.

Ortaçağ alımlamaları değişik türleriyle çıkar karşımıza. Ortaçağ alımlaması konusunda bir çok çalışması bulunan Ulrich Müller, söz konusu alımlama türlerini dört ana başlık altında inceler⁶ :

a) Üretken Ortaçağ alımlaması : Burada Ortaçağ yazın yapıtları, konuları ya da söylenleri daha sonraki çağlarda yazarlar tarafından yeni bir yapıt için kaynak olarak alınır. Özgünlük içeren bir alımlamadır bu.

b) Yineleyici Ortaçağ alımlaması : Bu tür alımlamalarda, Ortaçağ müzik parçalarının seslendirilmesinde, ya da eski mimari yapıtların restore edilmesinde görüldüğü gibi, yapıtlar özüne uygun bir biçimde yeniden canlandırılırlar.

c) Bilimsel Ortaçağ alımlaması : Ortaçağ yazarları, yapıtları, söylenleri ya da olaylarının, söz konusu bilim dalına özgü yöntemlerle incelenerek açıklanmasını anlatır bu kavram.

d) İdeolojik Ortaçağ alımlaması : Haçlı seferleri düşüncesi örneğinde görüldüğü gibi, Ortaçağ'dan kimi yazar, yapıt ya da ülkülerin bir ideolojinin hizmetinde kullanılmasını tanımlar söz konusu kavram.

Wolfgang Spiewok da Müller'in yukarıdaki ayrımına benzer bir sınıflandırma yapar. Müller'in sınıflandırılmasına ek olarak Spiewok yapılan çeviri çalışmalarını da alımlama türleri içinde görür⁷. Rüdiger Krohn, Jürgen Kühnel gibi araştırmacıların yapıtları alımlama türleri ayrımında da, adlandırmadan kaynaklanan küçük farklılıklar bir yana bırakılırsa, Müller'in sınıflandırmasına koğut bir yaklaşım gözlenir. Çeşitli açılardan yapılabilen bu tür ayrımlar, alımlanan ürünün değerine, yazınsal türüne bakılarak daha da genişletilebilir. Bütün bu farklılıklar yanında, sözü edilen alımlama sınıflandırmalarının birleştiği ortak bir nokta vardır; hepsinde de ilk sırayı 'üretken alımlama' çalışmaları

6 Bkz. U. Müller : Mittelalter Rezeption. Ein Symposion, s. 508.

7 Bkz. S. Schmidt : Tankred Dorst, s. 6 vd.

almaktadır. Gerçi bakış açısına göre diğer alımlama türleri de daha çok, ya da daha az önem taşır. Ancak olaya yazınbilimsel açıdan yaklaşıldığında üretken alımlamanın gene de ön planda yer alacağı açıktır.

Üretken alımlama ürünü olan yapıt, her şeyden önce kaynak olarak aldığı Ortaçağ konu ya da söyleninden bağımsız bir üründür. Müller de, «yazınsal alımlamaların o anki tarihsel-estetik bağlamda»⁸ ortaya çıktığını, dolayısıyla söz konusu yapıtta yazarın o anki kaygı ve koşullarının önemli olduğunu belirterek ürününün bağımsız bir yapıt olduğu görüşünün altını çizer. Yine yukarıdaki düşünceden yola çıkan Jürgen Kühnel, üretken alımlamalarla ilgili iki önemli saptamada bulunur :

a) Üretken alımlamalarda Ortaçağ konuları güncelleştirilmiştir. Bu tür alımlamalar için birincil olan Ortaçağ değildir. Alımlamayı gerçekleştiren sanatçılar, ilke olarak Ortaçağ'daki her hangi bir yazara ya da yapıta yeniden can vermek için eğilmezler söz konusu yapıta. Bu tür alımlamalarda ilgili yazar ya da yapıt-taki konu ve motifler alımlama sürecinde yepyeni bir anlam kazanır.

b) Alımlama ürünleri biçimsel açıdan da Ortaçağ yapıtlarından farklıdır. Yazınsal türlerde bir değişiklik gözlenebileceği gibi, iletişim araçları açısından da bir farklılık söz konusu olabilir. Örneğin Ortaçağ'dan alınan konular günümüzde televizyon ya da sinema aracılığı ile izleyicilere sunulabilir. İletişim araçlarındaki bu değişiklik doğal olarak söz konusu yapıtın etkisini de belirleyecektir. Ayrıca alımlama sürecinde bir seçim gözlenir. Her türlü yapıt alımlanmadığı gibi, kimi zaman belirli yapıtların tümüne değil de, sadece belirli konu ve motiflerine yeniden yaşam kazandırılır⁹.

Çağımızla bu denli yakından ilgili, çağdaş kültürün mihenk taşlarından biri olan ve yeniden güncellik kazanmaya başlayan Ortaçağ'a nasıl yaklaşılabilir, yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi özellikle 'üretken alımlama' biçiminde somutlaşan Ortaçağ yazını alımlamaları nasıl bir yöntemle incelenebilir, bu tür

8 Bkz. a.y., s. 11.

9 Bkz. J. Kühnel : Produktive Mittelalter-Rezeption, s. 437.

yazınsal yapıtlar değerlendirilirken ne tür bir ölçüte başvurulabilir?

Bir çalışmada izlenen yöntemin seçiminde genellikle ele alınan konunun belirleyici etkisi olduğu kuşkusuzdur. Burada da en geniş anlamıyla bir 'alımlama' söz konusu olduğuna göre, alımlama araştırmasına ağırlık verilmesi kaçınılmaz olacaktır. Bütüncül bir yöntemden çok diğer yazınbilim yöntemlerini tamamlayıcı nitelikte bir yaklaşım olan alımlama çalışmalarında, yapıtın okur tarafından somutlanması, «metnin oluşturduğu ve metinden kaynaklanan etkiye karşın, [...] kendisinin düş gücü aracılığıyla metnin yeniden oluşması»¹⁰ ön plandadır. Ancak hiç bir alımlama sürecinde önkoşullar bir diğeri ile özdeş olmadığı için, doğal olarak her okuma değişik bir somutlama anlamına gelir. Yapıtın anlaşılması, alımlama estetiği kavramı ile yapıtın okur tarafından oluşturulması, okurun kendi deneyim çevreni ile yapıtın oluşturduğu tarihsel çevrenin birbiri içinde erimesi olarak çıkar karşımıza. Ancak sözü edilen iki çevrenin birbiri içinde erimesi, sorgusuz bir kaynaşma anlamına gelmez, metnin çevreninin farklılığı okur tarafından dikkate alınırken, okurun alımladığı metin yardımıyla kendi beklenti çevrenini genişletmesi gereklidir¹¹. Sözü edilen süreç özellikle üretken alımlamalar için büyük önem taşır. Çünkü geçmişteki deneyimlerden yararlanan okur kimliğindeki yazar günümüz sorunlarına da değişik açılardan bakma olanağını elde eder.

Ancak buraya dek söylenenler genel olarak bütün alımlamalar için geçerlidir. Oysa 'üretken alımlama'nın sonucunda kendisi de bir yazın yapıtı olan bir ürün ortaya çıkar. Dolayısıyla sözü edilen yapıta, bir yazınsal yapıt üzerinde yapılmış bilimsel çalışma anlamında salt bir alımlama somutlaması¹² olarak yaklaşmak yeterli olmayacaktır doğal olarak. Çünkü buradaki alımlama yeni bir yapıtın oluşturulmasına yöneliktir ve dolayısıyla artık birincil olan önümüzdeki yeni yazınsal üründür. Alımlama ürünü benzer yapıtlara yaklaşırken, yapıtın oluşum sürecini ve sanatsal değerini orta-

10 Ş. Sayın : Bağlam 1/79, s. 111.

11 Bkz. H. -R. Jaup : Ästhetische Erfahrung, s. 671.

12 Bir yazınsal yapıt üzerinde yapılmış bilimsel çalışma anlamında ele alınan 'Alımlama Somutlaması' G. Grimm'in 'Rezeptionskonkretisation' kavramı karşılığı olarak kullanılmıştır.

ya çıkarmada yardımcı olacak yazınsal yapıtların yorumlanmasında izlenen diğer yollar da denenmelidir.

Üretken alımlamaların değerlendirilmesinde de yukarıda söylenenler göz önünde bulundurulmalıdır. Yazının söz konusu olduğu her yerde değerlendirme vardır. Okur daha okuyacağı yapıtı seçerken bir değerlendirmeye gider ve okumak üzere her hangi bir kitabı değil de elindekini seçmiştir zaten. Söz konusu kitabı alırken onun değeri konusunda az da olsa kişisel bir düşüncesi vardır. Yapıtın değeri konusundaki bu düşünce salt bireysel ve öznel bir yargıdır. Ancak belirtilen yargının diğer kişiler tarafından da paylaşılması, en azından anlayışla karşılanması için yapıtı da içine alması, başka bir deyişle olanaklar ölçüsünde nesnel olması gereklidir. Yoksa bu yargı salt bireysel bir görüş olarak kalır.

N. Mecklenburg'a göre yapıtla ilgili değerlendirme üç aşamalıdır: Okurun ya da eleştirmenin yaşamı boyunca edindiği deneyimlere dayanarak oluşturduğu bir ölçütü vardır. Ancak sözü edilen ölçüt yalnızca kendi öznel düşüncesini yansıtmamalı, aynı zamanda diğer okurlar tarafından onaylanabilir nitelikte olmalı, başka bir deyişle özneler arası bir geçerliliğe sahip olmalıdır. İkinci aşamada özne konumundaki okur, önünde bulunan nesnesini, okuduğu yazınsal yapıtı çözümler. Son olarak da çözemediği yapıtın kendi koyduğu ölçüt ile uyum içinde olup olmadığına bakarak yapıtın değeri konusunda bir yargıya varır¹³. Görüldüğü üzere değerlendirmenin can alıcı yanı, ölçütlerin salt bireysel değil, diğer okurlar tarafından da anlaşılabilir ve onaylanabilir nitelikte olması gerekliliğidir. Ancak ne denli nesnel olunmaya çalışılırsa çalışılsın ölçütlerin belirlenmesinde yine de belirli oranda değerlendirmeyi yapan kişinin ideolojik tutumu, yapıtta neyi aradığı konusu önemli rol oynar¹⁴. Başka bir deyişle yazınsal yargıların dayandığı ölçütler, toplumsal yargıları belirleyen ölçütlerden tümüyle bağımsız değildir.

Ayrımsız olarak bütün yazın yapıtları için söylemiş olan yukarıdaki sözler üretken alımlama ürünleri için de geçerli olabilir mi? Bir yapıtı okuyup alımlayan ve alımlama somutlamasını tüm

13 Bkz. N. Mecklenburg : Literaturwissenschaft, s. 538.

14 Bkz. S. Schmidt, a. g. y., s. 39.

aşamalarıyla bir kağıda döken, yazınsal yapıt üzerinde bilimsel bir çalışma yapan okurla, alımladığı yapıtı yeni bir yapıt oluşturmakta bir araç olarak kullanılan üretken alımlayıcı olarak tanımlanabilecek yazara yaklaşımlar değişik olmalıdır kuşkusuz. Çünkü genel anlamda alımlama somutlamalarında, başka bir deyişle bir yazınsal yapıt üzerinde yapılan bilimsel çalışmalarda alımlayanın kavrayış çevreni yanında, alımlamanın metne uygunluğu da göz önünde bulundurulur. Olanaklar ölçüsünde nesnel bir tutum sergilemek zorundadır bir yazın yapıtı üzerinde bilimsel çalışmada bulunan kişi, üretken alımlamalarda ise birincil olan artık alımlanan metin değil, alımlayan yazar ve onun ortaya koyduğu üründür. Çünkü bu özgünlük içeren bir alımlamadır. Her yazın yapıtının olduğu gibi üretken alımlama sonucunda oluşan yapıtın da bir yazınsal ürün olarak kendi özel koşulları vardır. Üretken alımlama ürünlerini kaynak olarak aldıkları yazınsal yapıtlara uygunluğu ile ölçmek yazının doğasına ters düşer. Bir konudan ya da yapıttan yola çıkılarak bir çok yapıtın üretildiğine sıkça tanık olunmuştur. Ayrıca son alımlama somutlamasına gelinceye dek bir çok alımlama sürecinden geçmiş olabilir söz konusu yapıt ve bunların da son alımlama halkasına etkisi kaçınılmazdır. Ne var ki yalnızca üretken alımlama halkasına etkisi kaçınılmazdır. Ne var ki yalnızca üretken alımlama ürünleri değil, bütün yazın yapıtları az ya da çok bir alımlama sürecinin halkalarıdır, bunlar az ya da çok kendilerinden önceki yapıtlardan etkilenirler. Bu anlamda hiç bir yazın yapıtı içinde bulunduğu yazınsal bağlamdan tümüyle soyutlanamaz. Ancak üretken alımlama ürünlerinde söz konusu ilişki çok daha belirgin ve açık gibi gözükebilir. Kendinden önce ele alınmış konuları bir malzeme olarak seçerken, bir yere ya da yapıta gönderme yapıyormuş izlenimi verebilir. Bu ise yazınsal yapıtların tarihsel belgelere indirgenmesi tehlikesini de birlikte getirir. Oysa söz konusu malzeme tarihsel bir belge olarak değil, yeni yapıt tarafından yeni işlevler yüklenmiş bir yazınsal malzeme olarak çıkar karşımıza. Dolayısıyla bu tür yazınsal ürünler için de diğer yazın yapıtlarında olduğu gibi N. Mecklenburg'un sözünü ettiği özel ölçütler geliştirmek gereklidir. Başka bir deyişle, yukarıda sözü edilen üretken alımlama ürünleri yapıtlara yaklaşırken de diğer bütün yazınsal metinlere uygunlanan yöntemler geçerli olacaktır doğal olarak.

Üretken alımlama ürünlerinin değerlendirilmesinde en önemli ölçüt işlevsellik olabilir. Başka bir deyişle daha önceki çağlara ait öğelerin söz konusu yazın yapıtlarında üstlenmiş olduğu işlevdir önemli olan. Çünkü yazar başka yapıt, yazar ya da konulara belirli bir amaçla yaklaşarak onları kendi yapıtında değerlendirir. Görüldüğü gibi üretken alımlamalarda ağırlık noktası alınlan metinden alımlayan yazara ve alımlama ürününe kaymaktadır. Yeni yapıttan yola çıkıldığında, alınlan konunun yazarın yaşadığı tarihsel bağlam açısından taşıdığı önem ortaya çıkarılabilir. Çünkü yazarı söz konusu yapıta ya da konuya yönelten neden içinde bulunduğu tarihsel-toplumsal bağlamdır.

Yazarı söz konusu yapıta, yazara, çağa ya da konuya iten etkenler ve dolayısıyla yazarın onlara yaklaşımı değişik olabilir. Söz konusu yapıttaki dünya ve kişilere yazarın yaklaşımı gerçekçi ya da ülküsel olabilir, onlarla okurların özdeşleşmesini sağlayacak bir tutum içinde olabilir yazar, kimi zaman da onlara eleştirel bir gözle bakabilir; onları yaşadıkları zamanın birer örneği olarak da gösterebilir. Böylece yazarın söz konusu çağı nasıl gördüğü, dolayısıyla bunun kaynağını oluşturan tarih anlayışı ortaya çıkar.

Ortaçağ alımlaması açısından bakıldığında, söz konusu çağ yazar için kimi zaman geriye dönmek bir ütopya işlevini görebileceği gibi, kimi zaman da olumlu karşılanan çağımız karşısında yer alan karanlık ve olumsuz bir evre olarak algılanabilir. Zaman zaman yazarlar kendilerini söz konusu çağa daha yakın görebilirler, kimi zaman da ason derece uzak bir çağ olarak bakarlar, Ortaçağ hem olumlu hem de olumsuz öğeler içeren çelişkilerle dolu bir zaman dilimi niteliği ile de çıkabilir karşımıza.

Yazarın geçmişe karşı geliştirdiği yukarıdaki bakış açısı, onun ele aldığı tarihsel malzemeyi işleyiş biçimini de belirler kuşkusuz. üretken alımlamalara bu açıdan bakıldığında son derece geniş bir yelpaze ile karşılaşılır. Söz konusu yelpazenin bir ucunda tümüyle bağlamından koparılmış, bir maskeye, yalnızca bir isme indirgenmiş tarihsel malzeme yer alır. Geçmişe böyle bir yaklaşımda, ne söz konusu malzamenin geçmişteki, ne de günümüzdeki önemi birinci plandadır. Yukarıda Chr. Hein örneğinde de kısaca değinildiği gibi, geçmişten alınan bu tür isimler başka isimlerle değiş-

tirilebilir. Tarihsel malzemelerin böyle kullanılmasında başlıca amaç, ya söz konusu malzemenin popülaritesinden yararlanmak, ya da adı geçen malzemenin arkasına gizlenerek düşünceler dile getirmek olabilir.

Üretken alımlama yelpazesinin bir diğer ucunda ise, kendii içinde yaşadığı tarihsel bağlamdan tümüyle soyutlanarak geçmişe giden, önündeki malzemeyi geçmişte olduğu gibi ele alan yazarın yaklaşımı vardır. Burada yazar malzemesini onun olduğu tarihsel bağlam içinde değerlendirir. Böyle bir yaklaşımda yazarın başlıca kaygısı, malzemesini olduğu gibi, ancak onun özünü, onda tipik olanı yansıtmaya yöneliktir. Birncil olan yaşanan çağ değil, adı geçen malzemenin olduğu çağda o malzemenin taşıdığı önemdir.

Üretken alımlama yelpazesinde görülen ve günümüz açısından daha üst düzeyde bir yaklaşım ise, geçmişle günümüz arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya yönelik gerçek anlamda üretken alımlama ürünleri ile çıkar karşımıza. T. Dorst'un 'Merlin' adlı oyunu¹⁵ örneğinde de saptanabileceği gibi, tarihsel malzemede kendini gösteren kimi sorunların başka biçimlerde de olsa varlığını sürdürdüğü ortaya konabilir. Geçmişe bu tür yaklaşımlarda geçmişteki olayların tarihsellikleri göz önünde tutulurken, bunların çağımızdaki etkileri açığa çıkarılarak, tüm tarihselliklerine karşın çeşitli bakış açısından son derece güncel olabilecekleri vurgulanabilir. Başka bir deyişle geçmişteki sanat yapıtlarının gerçek anlamda üretken alımlaması, ne onların tümüyle kendi bağlamlarından koparılarak günümüze getirilmesi, ne de söz konusu yapıtları alımlayan ve kendisi de bir yazar olan okurun kendi kimliğini,

15 T. Dorst'un Artus söylenini konu alan oyunu İsa'nın doğa tanrılarını kovduğu önsöz ile birlikte beş bölümden oluşmaktadır. Bir başka deyişle yapıt yalnızca Artus söyleni ile sınırlı değildir. Doğa tanrılarının kovulduğu ve sonunda geri dönüşleriyle belirlenen çerçeve eylem günümüze dek bütün dünya tarihini kapsamaktadır. Oyunda yer alan değişik çağlardan insanlar Ortaçağ'daki olayları kendi içinde yaşadıkları çağın koşullarından yola çıkarak değerlendirirler. Dolayısıyla gerçi oyunun temelinde Artus söyleni yer almaktadır ancak aynı olmasa da, Yuvarlak Masa şövalyelerinin düşünce biçimlerine koşut görüşlerin farklı çağlarda da geçerli olabileceği görülmektedir. Oyun yalnızca Ortaçağ'la sınırlı değildir, Ortaçağ'dan olsun, günümüzden olsun bütün dogmaların sorgulandığı bir yapıt niteliğindedir.

içinde yaşadığı tarihsel bağlamı bir yana bırakarak geçmişe gitmesi anlamına gelir. Üretken alımlama, geçmişteki sanat yapıtlarına bilinçli bir yaklaşımla çağımızla geçmiş arasında belirli bir ilişkinin kurulmasını gerektirir¹⁶. Kendiliğinden anlaşılacağı üzere, geçmişteki yapıtlara bu tür bir yaklaşımda hangi konuların alımlanacağı, bunların hangi yönlerine ağırlık verilerek işleneceği sorularının yanıtı, ancak hangi güncel kaygılarla söz konusu çağa yöneldiğimize bağlı olarak verilebilir. Başka bir deyişle üretken alımlama ürünü yapıt söz konusu iki zaman dilimi arasında şöyle ya da böyle sürekli bir ilişki kurar. Eğer bu tür bir ilişki yoksa, yapıtın çağdaşı okurlar tarafından ilgi ile karşılanıp alımlanması zorlaşır.

Özetlenecek olursa üretken alımlamaların incelenmesinde izlenecek yöntem ve yapılacak değerlendirmelerde başvurulacak ölçütler, diğer bütün yazın yapıtlarının incelenmesinde izlenecek yöntem ve göz önünde bulundurulacak ölçülerden değişik olmayacaktır. Yapıtta karşılaşılabilecek geçmişteki yapıtlardan alınmış kişi ve konuların doğru alımlanıp alınmadığı sorusundan çok, sözü edilen ögenin alımlama ürünü yapıtta ne tür bir işlevi olduğunu sorusuna yanıt aramak daha yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Eco, Umberto : Nachschrift zum «Name der Rose», München/Wien 1984.

Grimm, Gunter : Rezeptionsgeschichte, München 1977.

Jauß, Hans Robert : Alterität und Modernität der mittelalterlichen Literatur. Gesammelte Aufsätze 1956-1976, München 1977.

————— Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik, Frankfurt a. M. 1984.

16 Bkz. H. -R. Jauß : Ästhetische Erfahrung, s. 745-546.

- Kühnel, Jürgen : «Produktive Mittelalter-Rezeption. Fragmentarische Beobachtungen, Notizen und Thesen», Mittelalter-Rezeption IV. Medien, politik, Ideologie, Ökonomie, derl. : I. von Burg, J. Kühnel, U. Müller, A. Schwarz, Göppingen 1991, s. 433-467.
- Müller, Ulrich : «Einleitung zu Formen der Mittelalter-Rezeption Teil II», Mittelalter-Rezeption. Ein Symposium, derl. : Peter Wapnewski, Stuttgart 1986, s. 507-510.
- Sayın, Şara : Yazınbilim ve Ahmlama Estetiği, Bağlam 1/79, İstanbul 1979, s. 103-119.
- Schmidt, Siegrid : «Tankred Dorst : Merlin oder Das wüste Land», Mittelhochdeutsche Epenstoffe in der deutschsprachigen Literatur nach 1945, derl. : U. Müller, E. Hundsnurschen, u. C. Sommer, Göppingen 1989, s. 171-188.
- Thum, Bernd : «Einleitung», B. Thum (derl.) : Gegenwart als kulturelles Erbe. Ein Beitrag der Germanistik zur Kulturwissenschaft deutschsprachiger Länder, München 1985, s. XV-LXVII.

